

SZEMLE

Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadása, Budapest, 1984. 299 l., XXXII mell.

Bél Mátyás születésének háromszázados évfordulóját ünnepelendő számtalan tanulmány látott napvilágot, tudományos ülésszak elevenítette fel a 18. századi tudós emlékét. A leghálátlanabb, mert legmunkásabb és kevés visszhangot kiváltó feladatot vállalta magára Szelestei N. László, amikor elkészítette Bél kéziratok hagyatékának katalógusát, azt az alapművet, amelynek meg kellett volna előznie a jubileumi készülődést. Hiszen Szelestei N. László katalógusa előszavában arra is rámutat, hogy milyen veszélyei vannak a nem pontos forrásfeltárásnak. Mint írja: „előfordulhat, hogy fogalmazványt adunk ki végleges változat helyett, sőt az is – sajnos már van rá példa a vármegyeleírások magyar nyelvű kiadásában –, hogy Bél Mátyás neve alatt jelentetünk meg munkatársai által írt, Bélhez elküldött, esetleg általa nem is látott kéziratokat”. Kár, hogy ezekre a tévedésekre csak általánosságban utal a szerző, pedig mint a kéziratok hagyaték legjobb ismerőjétől, tőle várnánk a feltehetően jó szándékú, ám tájékozatlanságból eredő melléfogások helyreigazítását.

Bél Mátyás hagyatékának feltárásakor Szelestei N. László négy jelentős gyűjteményt dolgozott fel: az esztergomi Batthyány-gyűjteményt, az Országos Levéltár, a Ráday Gyűjtemény és az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának Béltre vonatkozó anyagát. Az egykori pozsonyi evangélikus líceum könyvtárába került kéziratokat személyesen nem vizsgálhatta meg, az erre az anyagra vonatkozó szakirodalmi ismereteket a függelék tartalmazza. Mennyiségileg is legjelentősebb az esztergomi Főszékesegyház Könyvtárának Béllel kapcsolata hozható kéziratállománya, ahol a „kutatási nehézségek” (?) ellenére is a szerző az anyag feldolgozásának teljességére

törekedett. A kéziratleírásokban Szelestei N. László jól hasznosította azokat a tapasztalatokat, amelyeket az „Egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai”-nak sorozatszerkesztőjeként szerzett. Éppen ezért csak sajnálhatjuk, hogy az említett sorozat áttekinthető, többféle betűtípust alkalmazó nyomdai szedésével szemben itt meg kellett elégednie a monoton gépirat-sokszorosítással.

A hagyaték tételes leírását Szelestei N. László adatgazdag, lényegretörő bevezetője egészíti ki, amely kiadatlan forrásokat idézve rajzolja meg Bél Mátyás kéziratgyűjteményének kalandos útját. A mellékletben közölt fényképfelvételek az egyes kéziratokról, elnyűtt kötetekről, elrongyolódott, elázott fóliánsok soráról mintegy sejtetni engedik azt a fáradságos munkát, amelyet a szerző a minél pontosabb anyagfeltárás és a Bél-kutatás további segítése érdekében végzett. Munkája és kandidátusi disszertációja – ismeretében joggal várhatnánk tőle az eddigi ismereteket összegző, ám a feltárt kéziratok újdonságmentékét kiaknázó Bél Mátyás-monográfia megírását.

NÉMETH S. KATALIN

A Szűry-gyűjtemény katalógusa. Szerk.: KLINDA Mária. Kiad.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. 1987. 316 l.

A katalógus szerkesztője, Klinda Mária a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik muzeális gyűjteményének feltárására vállalkozott. Ez a különgyűjtemény, amely az egykori gyűjtő nevét viseli, eredetileg magyar irodalmi művek első kiadásait és e kiadások korai variánsait tartalmazza, mégpedig az 1767–1867 időhatáron belül. Az egykori gyűjtő, Szűry Dénes (1849–1909) kultuszminisztériumi tisztviselő, miniszteri tanácsos volt, emellett útirajzok, színikritikák szerzője. Nevének fennmaradását elsősorban bibliofil szen-

vedélyének köszönheti. Gyűjteményének katalógusát *Száz év... 1767-1867* címen ő maga megjelentette. Ma már ez a katalógus is ritkaságszámba megy – már csak ezért is indokolt volt az új katalógus összeállítása. A másik ok, ami még fontosabb tette e katalógus közreadását, magában a Szűry-gyűjtemény bizonyos tartalmi módosulásában rejlik. Röviden: a mai Szűry-gyűjtemény már csak nagy vonalakban azonos a régivel, ez azonban ebben a ritka esetben szinte csak növelte a különgyűjtemény értékét és érdekességét.

1910-ben, amikor a Fővárosi Könyvtár a kb. 2000 kötetes Szűry-könyvtárat a Lantos antikvárium közvetítésével megvásárolta, az elsősorban – a már említett időhatáron belül, bár ahhoz nem szigorúan ragaszkodva – tartalmazta a magyar irodalom editio princeps-eit. Ezt a fogalmat Szűry a mainál tágabb értelemben használta, amennyiben beleértette a politikai és történelmi munkákat és a külföldi irodalmi művek első magyar fordítását is. Bár a megvásárolt gyűjteményt a Fővárosi Könyvtár kezdettől fogva különgyűjteményként kezelte, mégis a politikai és történelmi munkákat már ekkor a Könyvtár törzslományába olvasztották, a különgyűjteményt pedig továbbfejlesztették, eleinte az alapító szándékai szerint, de az időhatárt a kortárs irodalomra is kiterjesztve.

A harmincas évek során az eredeti Szűry-gyűjteményhez járult Ballagi Aladár hagyatéka, amely az eredeti gyűjtemény szerény ponyva anyagát gyarapította, majd Rákosi Jenő könyvtárából kerültek ide ritkaságok. Mindezek az eredeti gyűjteménynek nem váltak kárára: annál inkább, amikor az említett fordításokat is leválasztották a gyűjteményből. Különösen gazdag a gyűjtemény a korai magyar regényirodalom alkotásaiban, a felvilágosodás és a reformkor irodalmának első kiadásaiban.

Időközben az állomány gyarapítása tovább folyt és folyik ma is, bár szerény mértékben. Ma már a kortárs irodalom nem kap helyet benne, ám a gyűjtés időhatárát 1909-nél, Szűry halálának événél vonták meg. Az eredetileg megvolt, de mára hiányzó művek módszeres beszerzése is folyik. Ma már a gyűjtemény szinte két különgyűjteményt foglal magába: az editio princeps és a vásári ponyva gyűjteményt. Ez utóbbi, közel ezer darabot számláló 18-20. századi ponyva különösen értékessé teszi a gyűjteményt.

A Szűry-gyűjtemény korszerű feldolgozására akkor kerülhetett sor, amikor a Könyvtár a hetvenes évek végén akadémiai támogatást kapott új leltár és katalógus felállításához. Ezt a munkát amely egyben megalapozta a kezünkben lévő

kötetkatalógust – Nagy Emilné végezte el. Munkája nyomán 1982-től a gyűjteményről betűrendes katalógus áll rendelkezésre. A durva betűrendben felállított gyűjteményben ugyanis már nehéz volt keresni, a meglévő régi katalógus pedig nem tükrözte a valóságos állományt. Ezeket a korszerű címléírásokon alapszik tehát a most megjelent katalógus. A címléírások, tekintettel a kötetek gyakran egyedi jellegére, ritkaságára, az ajánlásokat, possessor-bejegyzéseket is tartalmazták.

A Klinda Mária által szerkesztett katalógus egyik érdeme egyszerű kezelhetősége: a szerzői betűrendben elrendezett címléírásokat tételszám jelöli, s a címléírás végén a Szűry-gyűjteménybeli jelenlegi jelzet olvasható. Másik érdeme, hogy megpróbálta rekonstruálni – a jelenleg a gyűjteményben lévő példányok alapján – az eredeti Szűry-gyűjtemény példányait.

Amint a katalógus szerkesztője, Klinda Mária írja az előszóban, a példányok azonosítása korántsem volt egyszerű feladat (kivéve a bekötött példányokat, ahol a gerincre nyomott Sz. D. monogram segített). Mert bár Szűry 1907-es katalógusa rendelkezésre állt, aki ezt a katalógust forgatta, elismeri, hogy meglehetősen nehézkes benne keresni. Ennek oka a sajtós tárgyi csoportosítás, amelyet sem tartalomjegyzék, sem betűrendes mutató nem egészít ki.

A most megjelent katalógus az 1985. év végi állományt tükrözi: 5237 tételt (illetve a hozzáfűzött pótlásokkal az 1987. év végi 5241 tételes állományt). Klinda Mária két fontos mutatóval egészítette ki az egyetlen betűrendbe szedett anyagot: ezek speciálisak, összeállításukat a gyűjtemény jellege indokolta. Ilyenek a possessor-mutató és az 1801 előtt megjelent nyomtatványok időrendi mutatója.

A már említett ponyva-gyűjtemény, amely ugyan eredetileg csak szerényen volt képviselve a Szűry-gyűjteményben, de a katalógusban kb. 1000 címmel szerepel, igen gyakran keresett kiadványfajta. Ezek gyors kiválasztását a gyűjteményből és gyors visszakeresésüket a jelen katalógus nem teszi lehetővé. (A cím pontos ismeretében természetesen könnyen megtalálható egy-egy mű.) A ponyvák közötti gyors eligazodást egy másik, a helyszínen átnézhető címlapkép-katalógus segíti. Ez a címlapkép-katalógus egyúttal állományvédelmi feladatot is ellát: a ponyváknak gyakran keveset árul el címük, a címkép azonban egyedivé, könnyen felismerhetővé teszi és az állományt is megkíméli a sokszori kézbevételektől, forgatástól. Kevesen hinnék, hogy e ponyva-gyűjtemény ezer körüli darabszámával, s ezen belül is tekintélyes régi, 18. századi anyagával az Országos Széchényi

Könyvtár után — a második helyen áll. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szűry-gyűjteményében őrzött anyag pontos feltárásáig, számbavételéig a Néprajzi Múzeum Könyvtárát tartották másodikként számon, annak ötszáz-egynéhány darabjával.

Az 1801 előtt megjelent nyomtatványok időrendi mutatója ad áttekintést a régi magyarországi nyomtatványokról. Számuk 370 körül van, ezek közül 54 bibliográfiailag ismeretlennek bizonyult (sem Petrik Géza négykötetes bibliográfiája, sem az 5. [pót]kötet nem tartalmazza e címeket), sőt közülük 38 az Országos Széchényi Könyvtárnak is ismeretlen, unikális példány. E ritkaságok beszerzése és az így kialakított egyedülálló gyűjtemény a Fővárosi Könyvtár, ill. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyarapítási politikáját dicséri. Szerencés megoldás az említett 54, bibliográfiailag ismeretlen nyomtatvány címlap-reprodukciójának közlése a kötet végén. Ami a katalógus tipográfiai elrendezését illeti, talán jobb lett volna, ha az utalókat kissé „kiugrasztotta” volna, hogy a tételekkel egy vonalba kerüljenek. Mostani elhelyezésükben ugyanis könnyen összekeverhetők az egyes tételek beljebb szedett kiegészítései, magyarzatai és az ugyancsak beljebb szedett utalók.

A Szűry-gyűjtemény katalógusa nemcsak a régi (18–19. századi) nyomtatványokkal foglalkozók és a magyar irodalom és művelődéstörténet iránt érdeklődők forrása, hanem a gyűjtőknek, bibliofileknek, sőt az antikváriusoknak is fontos segédeszköz lesz. Hiszen, éppen állományának speciális összetétele miatt nem egyszerűen könyvtári katalógus, hanem jóval több annál: a 18–19. század hazai irodalmi ritkaságainak áttekintése.

V. ECSÉDY JUDIT

Tótfalusi Kis Miklós. Az amszterdami Biblia kiadásának háromszázadik évfordulója alkalmából Debrecen(ben) 1985. április 25—27-én megtartott konferencián elhangzott előadások. Reports of the Conference on the Tricentenary of the Amsterdam edition of the Bible by Nicholas Kis Tótfalusi. Debrecen, Hungary, 25–27 April 1985. Szerk. Red. by GOMBA Szabolcsné, HAIMAN György. Debrecen, 1985. 214 l.

Kevés olyan hazánkfia van, akinek nemzetközi tekintélye térben és időben is él. Misztótfalusi Kis Miklós ilyen. E név lehetőség a kapcsolatteremtésekre, bizonyítéka Európához tartozásunknak; olyan amelyre odafigyelnek. Éppen ezért kell

vigyáznunk arra, hogy munkássága megfelelően fejtárt legyen, de nem kiárusított.

Az évfordulós konferenciák egyik, sajnos általánosnak mondható jellemzője a magáért az évfordulóért megrendeztettség, s ennek folyományaként az alacsony színvonal. Az ilyen konferenciák természetesen nemzetköziek, nagy nevekkel, ám a rendezők általában nem gondolják végig, hogy van-e annyi összefoglalandó új ismeret, amelynek értelmezését csak egy népes gyűlekezet tudja elvégezni. A debreceni Misztótfalusi Kis Miklós — emlékülésszak is ilyenre sikerült egy kicsit.

Persze ahogy vesszük. Ha azt nézzük, hogy mit adtak ki azóta változatlan formában (*Magyar Könyvszemle*), idegen nyelven (*Acta Litteraria*), vagy hogy kinek az előadása volt már másutt is előadás, akkor arra kell gondolni, hogy ezek bizonyára olyan fontos dolgok, hogy a jobb írtés érdekében más információcsatornába is el kell juttatni azokat. Ez részben így is van, részben pedig a publikációs jegyzékek növelését szolgálja. Az újraközlés, újra elmondás azonban nem lehet magának a konferencia sikerességének bizonyítéka; mint ahogy az sem, hogy egyes előadásokat (jelen esetben Péter Katalinét) sajtóvita követ.

Az előadások jelentős része ismeretterjesztő színvonalú volt. Ez, ha olyan szakirodalmat összegez, olyan ismereteket rendszerez, amelyek elérése a szakemberek többségének gondot okozna, akkor örömmel üdvözölhető (pl. Fogolyán Miklósnak az örmény szakirodalmat feldolgozó, értékelő dolgozata). Külföldi vendégeink előadásairól sem tudunk jobbat mondani. Lehet természetesen, hogy ez az érzésünk attól van, mert XVII–XVIII. századi múltunk kutatása nem engedi meg a túlzott szakosodást (luxus is volna egy ilyen kis országban, s nem is indokolható, hogy pl. valaki kizárólag egy-egy betűtípus történetének szentelje életművét), és nem tudunk mit kezdeni egy olyan iskolázottságú szakember előadásával, de azt hiszem ez esetben ennek kicsi a valószínűsége. Kiemelhető mégis két előadás: a belgiumi humanizmus-kutatás jeles személyisége H. D. L. Vervliet a Németalföldön használt betűkre vonatkozó ismereteket foglalta össze, már ami a Misztótfalusi Kis Miklós odaérkezése előtti időkötet illeti. A magyar nyelvű összefoglalásokból ez valóban hiányzó viszonyítási alap az erdélyi nyomdász teljesítményének megítélésekor. A másik figyelemre méltó előadás a nem magyarok közül James Mosley-é, aki a betűkészítés XVII–XVIII. századi történetébe ad bevezetést a korabeli szakkönyvek kutatására alapozva állításait. A hazai szakirodalom érthetően hiányos e téren.

Létezik politikatörténet, gazdaságtörténet, társadalomtörténet, nyomdatörténet stb. stb.

Minden bizonnyal meglepő lenne pl. egy gazdaságtörténésznek, ha egy, az ő kutatási körében megjelenő dolgozat mondjuk nyomatörténeti kifejezésekkel próbálná elmondani, hogy hogyan is volt az a XVII. században. Fordítva is legalább ilyen furcsa. Meg kellene tehát szüntetni a körözést Misztótfalusi Kis Miklós, a polgár körül, s talán többet tudnánk mondani róla. Ha volna hazánkban értelmiségtörténeti kutatás, bizonnyal ezekben tudná megrajzolni a kolozsvári nyomdász képét. Így azonban Misztótfalusi Kis Miklós a polgár, akinek polgártudata műfajteremtővé lép elő (Bitskey István), befolyásolja a betűtervezésben (Albert Kapr), népművelő programja bontakozik ki ezen az alapon (Dukkon Ágnes már a cím is történelmietlen), jelentős állomás a nemzet-tudat fejlődésében (Makkai László) stb. Hogy mennyivel többet mond, ha egy értelmiségi teljesítményt azzal a terminológiával próbálunk megközelíteni, amely diszciplínába az tartozik, arra jó példa e kötetben Jankovics József, Tarnai Andor és Herner János Keserű Bálint előadása. Bár talán az utóbbi nehezen összehasonlítható a fenti példákkal, hiszen ez „pusztán” új információkkal gazdagította ismereteinket; ezeket persze elhelyezve művelődéstörténeti szövegösszefüggésükbe, Tarnai Andor már jobb példa az előbbi szempontból. Azon túl, hogy egy filológiai probléma korrekt megoldását adta, többet árul el a korszak szellemi irányzatairól, mint az az előadás, amely címében azt felvállalta.

A minta értékű példa az összehasonlításra Bitskey István, illetve Jankovics József előadása. A *Mentség* műfaja a *Mentség* szerkezete. Nem arról van szó, hogy Bitskey István semmit nem mond azzal, hogy a Misztótfalusi Kis Miklós korabeli társadalomtörténetről beszél (bár az nem igaz, hogy Bethlen Miklóssal, Kemény Jánossal vagy Kornis Gáspárral a nyomdász, mint a munka embere állítható szembe), de a *Mentség* műfajának megállapításához ez nem visz közelebb. Az említettek is munkájuk révén találtak életélt (az ember általában ilyen), s nem kevesebbet dolgoztak, mint Misztótfalusi Kis Miklós. Ő a kulturális értékek létrehozásában, mint értelmiségi taláta megéletéjét, s mint képzett értelmiségi, engedett műveltségének a *Mentség* írásakor is. És retorikai ismeretei polgáröntudatát is kordában tudták tartani. Jankovics József előadása tehát vitaelőadás, kár, hogy a szerkesztők ezt nem jelezték a tanulmányok sorrendjének megállapításával.

Végezetül néhány gondolat Péter Katalin sokat vitatott előadásával kapcsolatban: amikor azt a kérdést tesszük fel, hogy nálunk a protestáns reform szerepe az anyanyelvi Biblia elterjesztésében milyen mértékű volt, akkor meg kellene

vizsgálni, hogy az, amit a nemzetközi szakirodalom prereformációnak nevez (a protestáns reform három alapgondolatának egyedül a hit általi üdvözülés, az egyetemes papság, a Biblia tévedhetetlensége már a korábbi századokban való jelenléte) mikor jelentkezik Magyarországon, megléte milyen mértékű, milyen természetű. Van egy olyan benyomásom, hogy nálunk a reformáció gyorsasága is, s a feltett kérdésre adandó válasz is összefügg azzal, hogy a prereformációs és reformációs jelenségek időben közelebb esnek egymáshoz, gyakran egyidőben jelentkeznek (főképpen a társadalmi, történelmi feltételek kialakulását tekintve). Péter Katalin előadásának másik alapgondolata a XVII. század elejétől hanyatló, szinte lennébbé váló kulturális élet az RMNy kötetinek tükrében. Azt hiszem, hogy meg kell nézni ezzel kapcsolatban a fogyasztási oldalt is. Hiszen az RMNy a könyv termelésének tükré. A kérdés minden bizonnyal így fogalmazódik majd át: miért váltunk alig termelőből fogyasztókká? Ha az RMNy statisztikáihoz az olvasmányregiszter is csatlakozik, akkor az előbb idézett ítélet a XVII. századról nem lesz ilyen sommás.

MONOK ISTVÁN

Barlay Ö. Szabolcs: „Romon virág”. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. 385 l.

A szerző kerek négy évtizeden át behatóan végzett művelődéstörténeti kutatásainak értékes, új eredményeit tartalmazza ez a kötet, amely az eddigitől számottevően eltérő megvilágításba helyezi a 16. század harmincas éveitől az 1600-as évek elejéig terjedő, s a mi történelmünk számára oly végzetes szakaszának számos eseményét. Meggyőzően bizonyítja, hogy Mátyás király budai reneszánszát Isabella királyné nemcsak átmentette a gyulafehérvári kastélyba, hanem ott tovább is fejlesztette. E lengyel királyné nagyszámú humanistát hozott magával hazájából, s így az erdélyi reneszánsz két új vonása rajzolódott ki, egyfelől a szabadelvű gondolkodás lett itt hazára, másfelől pedig, a jezsuiták megjelenésével a katolikus restauráció is erőre kapott. Barlay saját levéltári és könyvtári adatgyűjtéseinek birtokában figyelmet érdemlő módon mutat rá arra, hogy nemcsak Isabella királyné, hanem János Zsigmond, Báthory István, sőt Balassi Bálint esetében is az eddigi kutatások számos részletkérdésben, főleg megfelelő adatok hiányában olyan megállapításokra jutottak, amelyeket napjainkban már feltétlenül korrigálnunk kell.

E kötet egyik ilyen új tétele, hogy Szapolyai János király egyéniségét és politikáját Szerémi György és Erasmus mérlegén az eddiginél pozitívabban kell majd értékelnünk, mivel ez az uralkodónk a reménytelennek és értelmetlennek érzett katonai erőfitogtatás helyett új, békésebb megoldásokat igyekezett kezdeményezni. Az eddigi, helyteleneknek tartott következtetések ellenében Barlay Szerémi György *Magyarország romlásáról* című művét kedvezőbben ítéli meg, mivel szerinte e munka jellembrázolása teljesebb, s az összkép hitelesebb valamennyi kortársáénál. Ugyanígy új megvilágításba kerül e monográfiában az olasz Gromo testőrkapitány Compendiója is, amelyet szerzőnk az eredeti kéziratról készített mikrofilm alapján elemzett igen részletesen. E vizsgálatai tették lehetővé számára, hogy az eddiginél jóval árnyaltabban tudja elénk tárni a János Zsigmond talányos egyéniségében és udvari környezetében végement látványos átalakulást.

Barlayt mint szerencsés kezű, s a szövevényes jelenségek szálaít mesteri módon kibogozni tudó, szintetizáló tehetséggel is megáldott kutatót ismertük eddig is. Sokoldalú tehetségének egyik tanúbizonysága az Atanagi antológia rejtett kincseire vonatkozó kutatásainak kiteljesedése. Dionigi Atanagi, e kor egyik humanistája a jelek szerint jól ismerte az erdélyi udvart és János királyt. Ennek bizonyítéka az a 111 költő 800 versét tartalmazó olasz verses antológia, amelyet Atanagi állított össze, s küldött el a gyulafehérvári udvarba. Kétségkívül becses kincs e kötet, egyebek között azért is, mert Michelangelónak két olyan szonettjét is tartalmazza, amelyek ebben a János Zsigmondnak dedikált antológiában jelennek meg először nyomtatásban.

Új módon jelöli ki e kötet Báthory István helyét is a magyarországi művelődés történetében. A harmadik és a negyedik fejezet tömör összefoglalását adja azoknak a szerzőtől két évtizeden át végzett, igen alapos kutatásoknak, amelyeknek az volt a célja, hogy eloszlasson számos olyan tévedést, amely a 16. századi magyar történelem e legnagyobb alakjának helyes megítélését mindmáig hátráltatta. Barlay szerint a hibás szemlélet egyik oka az volt, hogy a kutatók nem vették eléggé figyelembe Veress Endre Báthoryra vonatkozó adatgyűjtésének eredményeit. Szerzőnk úgy látja, hogy Báthory jellemét, számos bel- és külpolitikai állásfoglalásának indítóokait akkor érthetjük meg igazán, ha e nagy uralkodó élet-szemléletét alapvetően meghatározó katolikumát emeljük ki, amely azonban kortársaitól eltérő módon rendkívül nagyfokú vallási türelemmel párosult. Barlay arra a következtetésre jutott, hogy Báthory a jezsuiták behívásával és támo-

gatásával Róma segítségét akarta megnyerni a törökök végleges kiűzését célzó, nagy tervének megvalósítása érdekében.

Báthory hívására neves jezsuita tanárok érkeztek Erdélybe, s így került sor a nevezetes Kolozsvári Disputa megrendezésére is, amelyben tudvalévőleg a protestáns felekezetek, s köztük még az unitáriusok is közös egységfrontot alkottak a katolikusok ellen. Mint tudjuk, Lengyelországban, Krakkóban nyomtatták ki a jezsuiták azoknak a téziseknek a latin szövegét, amelyek felett folyt e kolozsvári vita. Sajnos már 40 éve elveszett ennek egyetlen fennmaradt példánya, amelyet addig Székelykeresztyűron őriztek. E tételekből Veress Endre is csupán egyet közölt. Barlay érdeme, hogy mégis rendelkezésünkre áll ma már e 31 latin tézis teljes szövege. Ő fedezte fel ugyanis, hogy e tételek teljes egészükben szerepelnek Laskai Csókás Péter 1583-ban Genfben latinul közzétett vitairatában, amely a jezsuiták szóban forgó pontjainak cáfolatával együtt került sajtó alá. Aligha túlzás Barlaynak az a megállapítása, hogy e disputának nemzetközi jelentősége volt. Laskai, akinek egyetemes műveltségét és filozófiai képzettségét Wittenbergben 1585-ben közzétett latin nyelvű bölcséleti műve is tanúsítja, s nyelvészeti felkészültségének pedig a Calepinus-szótár magyar tolmácsolatai a bizonyosságai, a protestantizmus érveinek teljes latba vetésével száll szembe a jezsuitákkal. Barlay megítélése szerint azonban harcmodora minőségét tekintve messze lemaradt a jezsuitákétól, akik nem ragadtatták el magukat olyan bántó kirohanásokra, mint református ellenfelük. Érdeklődéssel várjuk e 31 tézis közreadását, melyet Barlay készít elő.

Nyilvánvalóan jó úton jár szerzőnk akkor is, amikor Balassi Bálint katolikus hitre való térésének okait a Báthoryakkal, valamint a lengyel és a magyar jezsuitákkal való szoros kapcsolataiban jelöli meg. E nagy költőnk vallásos hitének mélységében és őszinteségében sem kételkedik Barlay, szembeszállva azokkal, akik korunk egyre lanyhuló vallásosságát a 16. század végére is kivetítve, vagyis mostani ideológiánk tudatával foglaltak állást e kérdésben.

A következő fejezet a 16. század végi német-újvári humanista központ jelentőségét emeli ki, helyszíni kutatások alapján meggyőződen bizonyítva, hogy Németújvár Batthyány Boldizsár felesége, Zrínyi Dorica idejében igen fontos szerepet játszott a későreneszánsz eszmevilágának terjesztésében. A Barlaytól részben már közzétett és a most felkutatott dokumentumok alapján megrajzolt kép azt mutatja, hogy ezekben az évtizedekben Boldizsár úr támogatásával olyan szellemi központ alakult ki, amely a gyulafehérvá-

rival azonos szinten működött. E nagy műveltségű főurat a császári udvar mind szellemi, mind pedig politikai síkon egyaránt veszélyes elemnek tekintette. A kötet egyik legjelentősebb megállapítása, hogy ekkoriban Németújvár, a Báthoryak erdélyi és lengyelországi, a Habsburgok bécsi és prágai, Erzsébet királyné londoni, valamint a francia királyok párizsi udvarának figyelmét is felkeltette, s a legnagyobb itáliai, továbbá a németalföldi humanisták, vagy a hitükért Nyugaton üldözött hugenották vagy anabaptisták vigyázó szemüket szintén e kultúrközpontra is vetették.

A mű utolsó két fejezete újabb bizonyítéka annak, hogy milyen jelentős eredményeket hozhatnak a kellő szakértelemmel végzett interdiszciplináris kutatások. Barlay sikeresen kapcsolódott azokhoz a művészettörténészekhez, akik meggyőzően bizonyították, hogy a Mátyás korabeli reneszánsz stílusából szervesen fejlődött ki a népi elemekkel is színeződött hazai sajátos későreneszánsz, mind az építkezésben, mind pedig a főúri kastélyok, továbbá a városi polgári otthonok külső és belső díszítésében. Előterbe kerül ennek során az erdélyi építészet szerepe, mivel a Báthoryak korában a főurainktól pártolt reneszánsz ízlés évszázadokig alkotó elemévé vált a népi reneszánsznak. Méltó befejezése e remek kötetnek az utolsó, 60 lapnyi záró fejezet, amely talán a legtöbbet tartalmaz szerzőnk hosszú évtizedes kutatásainak gazdag eredményeiből. Mind a zenetörténet, mind pedig a zeneesztétika sokat köszönhet szerzőnk széles körű búvárkodásainak, amelyeknek egyes fázisairól kritikai kiadások formájában s hanglemek közzétételével is számot adott már. Elmélyült vizsgálatainak végső konklúziója, hogy téves a többszólamúság hazai hiányáról alkotott korábbi vélemény, s hogy az erdélyi fejedelmi udvarnak az eddigi nézetekkel ellentétben, igenis komoly hatása volt az egész magyar zenei élet alakulására.

E gazdag tartalmú, élvezetesen megírt és kitérően dokumentált kötet egyik-másik megállapításával bizonyára vitakozni fognak majd a bírálók. Kétségtelen azonban, hogy Barlay monográfiája számos fontos kérdésben új szempontok szerint foglal állást és az eddigetől eltérő megvilágításba helyezi a Mohács utáni évtizedek művelődéstörténeti jelenségeit. Joggal várjuk kutatásainak folytatását, s ezek eredményeinek további közzétételét.

BALÁZS JÁNOS

Adalékok a 16—20. századi magyar művelődéstörténetéhez. Szerk.: BÁLINT István János. Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat 2. Bp. 1987. 269 l.

A 12 értékes dolgozatnak és a Benda Kálmán történetírói munkásságát dokumentáló bibliográfiának egy kötetbe gyűjtése, együttes publikálása nem látszik eléggé természetesen megszerkesztett munkának. Mintha a tanulmányok véletlenül, ad hoc kerültek volna a művelődéstörténeti kötetbe. Részben talán azért, hogy a címlapon szereplő korszakot valóban képviseljük, adalékokat szolgáltassanak a magyar művelődés öt évszázadához. Így láthatott napvilágot a XIX. század képviselőjében Nagy Csabának egyébként érdekes, izgalmas írása *Dr. Mandl Lajos a francia diplomácia szolgálatában* címmel, bár művelődéstörténeti jelleggel nem rendelkezik. Benda Kálmán munkáinak bibliográfiája pedig talán azért látott itt napvilágot, hogy képviselje a XX. századot? Kiváló történettudósunk írásainak bibliográfiáját vajon miért közölték három évvel azután, hogy azoknak listája megjelent a *Történeti Szemle* 1984. évi évfolyamában? Még akkor sem volt szükséges egy tudós bizonyos életszakaszának munkásságát számba venni, ha némileg „javított, bővített és átdolgozott változat”. Bővített ugyan, mivel az 1984. és 1985. év természetét is tartalmazza. Az átdolgozás egy-egy éven belül az írások más sorrendjét jelenti, a bővítés pedig a fentebb említetten kívül azt, hogy néhány év adata megnövekedett egy-egy címmel. Szerencsére, Benda Kálmán teljes életerőnek örvendő, történetírói munkáját remélhetőleg még sok éven át folytatja.

A tanulmányok nagy többsége múltunk régibb korszakaival foglalkozik. Értékes tájékoztatást nyújtanak a kötet könyv-, könyvtártörténeti dolgozatai: Monok István: *Zrínyi Miklós könyvtára és a többi horvátországi magángyűjtemény a 17. században*; Szabó György: *A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Pápa) története*; Szelestei N. László: *Ceglédi Szabó Pál dunántúli református püspök könyvtárának kötetei*; Ötvös Péter: *Egy főúri könyvtár 1772-ből*.

A kötet kiemelkedő tanulmányai közé tartozik Tóth István György írása, mely a körmendi uradalom háromnemzetiségű falvaiban három századon át nyomonra az írásbeliség elterjedését, a paraszti művelődést, és jut arra a megállapításra, hogy „ahogy előrehaladt a mezőváros, majd az egyes falvak alfabetizációja, úgy lett presztízse az

írástudásnak, ami egyike lett a társadalmi választásnak”, rangot adott.

XVII. századi irodalmunkat gazdagítja Keveházi Katalin szövegpublikációja: *Gályarab-prédikátorok kiadatlan levelei*. Egy magyar nyelvű politikai beszéd töredékét közli 1608-ból Szabó András. Báthory Gábor fejedelemmé választása után néhány nappal mondották el Ecseden. Mint irodalmi alkotás átlagon felüli szintet képvisel, szerzője valószínűleg Petki János.

Talán a kötet legtöbbet nyújtó tanulmánya Szabó Géza dolgozata Bogáti Fazekas Miklósról. (*A vőlegény és a jegyes teológiai allegóriája Bogáti Fazekas Miklós munkáiban.*) Áttekinti Bogáti egész élet- és írói pályáját. Ahogyan a cím is sejteti, legtöbbet ír a Bogáti egész életében foglalkoztató jegyes és vőlegény, azaz a választott nép és Isten kapcsolatának alakulásáról. Több, Bogátihoz fűződő problémával kapcsolatosan határozott állást foglal; így pl. Bogáti szombatossága, a két Bogáti létezése, halála idejének kérdésében. Szabó Géza szerint Bogáti nemcsak hogy nem halt meg 1582-ben, élt 1598-ban, és lehetségesnek tartja, hogy 1603. július 17-én a brassói csatában halt meg.

VARGA IMRE

Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán.
Békéscsaba, 1987. 294 l.

A szerző Békéscsaba nyelvi és vallási képének alakulásával kezdi könyvét. A törökidulás után újjátelepülő Csabáról 1716-ból vannak az első adataink. A 22 élő család közül mindössze kettő szlovák nevű. A múlt századi történetírók munkássága nyomán úgy tudtuk, hogy Csaba a kezdetektől szlovák település volt. A kutatás azonban kimutatta, hogy ide csak 1718-ban érkeztek a Felvidékről nagyobb számban szlovák ajkú, evangélikus vallású telepések. A magyarok azonban nem tűntek el nyomtalanul, sőt ők is szaporodtak újabb jövevényekkel, s mintegy 20-25%-át tették ki a lakosságnak a 18. század közepén, de a földesúr kikötése értelmében ezek is evangélikusok voltak. A több nyelvű és több vallású Csaba az 1700-as évek végén alakult ki. 1847-ben a magyar nyelvű istentiszteletekhez Haan Lajos énekeskönyvet szerkesztett, és azt a presbitérium megbízásából Szarvason ki is adta. A különlegességnek számító Evangélikus Énekeskönyv melyet sehol másutt a világon nem használnak 17 kiadást ért meg napjainkig.

A rövid bevezető után a szerző számba veszi a Csabán (később Békéscsabán) megjelent könyve-

ket, tárgyak szerint. Túlnyomó többségüket természetesen egyházi művek (hitoktatás, prédikációk, ájtatossági könyvek, életrajzok, teológiai, énekes- és szertartáskönyvek, egyházi közigazgatás) teszik ki, de a világi irodalom (tankönyvek, történetírás, gazdálkodás, verseskötetek, mesék, elbeszélések, újságok, naptárak, színdarabok) is bőven képviselve van. Közülük a tankönyveknek van igen fontos szerepe abban, hogy a szlovák nyelvet, bár egyre fogyó számban, a mai napig is beszélik. A felnőttek kezébe elsőként a *Dolnozemské listy* (Alföldi lapok) jutott el 1883 januárjában, de előfizetők hiányában már a második évfolyamot sem érte meg. Kissé hosszabb életű volt a *Slovenská rodina* (A szlovák család), mely 1934-ben indult, és 1938 lelegején szűnt meg. Az 1931 márciusában megjelenő *Evanjelický Hlásnik* (Evangélikus Hírlap) 2500 példányban jelent meg, ami tetemesnek mondható ebben az időben. Még szélesebb körben terjedt el (lényegében az egész Arad-Békési Evangélikus Egyházmegye területén, ahol a legtöbb szlovák ajkú evangélikus hívó volt az ország területén) a *Čabiansky Kalendár* (Csabai naptár), mely kedvenc téli olvasmánya volt a környék népének.

Csabai eredetű szlovák kéziratok bőségesen akadnak hivataloknál, levéltárakban, múzeumokban, könyvtárakban, de magánosoknál is. Ezek, természetüknél fogva, csak szűk körben ismertek, pedig helytörténetileg sokszor igen fontos anyagot tartalmaznak. Mostani feltárásuk, viszonylag bő leírásuk, komoly értéke a könyvnek. Tárgyak rendkívül széles körű. Akad köztük jegyzőkönyv, számadás, dohánykerteszkekre vonatkozó szerződés, gazdasági feljegyzés, eseménynaptár, emlékirat, népdalgyűjtemény, kortesnóta, tréfás meghívó disznótorra, sírfelirat.

Külön fejezet szól az Evangélicke Cirkvene Knihkupectvo (Evangélikus Egyházi Könyvkereskedés) tevékenységéről, amely elsődleges célja ugyan az volt, hogy az egyháznak szegénysorsú gyermekei olcsón, illetve ingyen juthassanak a szükséges tankönyvekhez, de 1896-tól az 1948-ban bekövetkezett államosításig mintegy 50 szlovák kiadványt jelentetett meg közel 20 000 oldalnyi szöveggel. Némelyik kiadványt 10 000 példányban nyomtak (*Tranoscius, Čabiansky Kalendár*), segítségével tehát sok millió oldalnyi szöveg került anyanyelven az elszigetelt szlovák néptöredék kezébe.

A helyi szerzők műveit a 18. században és a 19. század első kétharmadában Budán, Pesten, Szarvason, Gyulán és Mezőberényben nyomták. A helyzet az 1880-as évektől változott meg gyökerelesen, amikor a Povázsony Testvérek, majd hamarosan a Corvina Könyvnyomda megkezdte

működését. A századforduló után már a Tevan Nyomda is vállalta szlovák nyelvű szöveg ki-nyomását. A két világháború között öt nyomda működött ebben a vidéki kisvárosban.

A helyismereti kutatás Békés megyében már a 18. században megkezdődött. Markovicz Mátyás, Petik Ambrus, Skolka András, Tessedik Sámuel neve fémjelzi e korai törekvéseket. Dedinszky Gyula, aki a soproni evangélikus teológia elvégzése után egy évre Helsinkibe ment tudományát kiszélesíteni, ahonnan 1928-ban tért haza, tovább gyarapítja a jeles elődök sorát. Vidéki káplánkodások után 1942-ben került Békéscsabára, ahol három évtizedig szolgálta a gyülekezetet. Történeti érdeklődése korán felébredt, és felgyűjtött, kicédulázott mindent, ami keze ügyébe került. 1972-ben vonult nyugalomba, azóta folyamatosan közli kutatásainak eredményeit. Mostani könyve a szlovák betű békéscsabai útjának alapvető feldolgozása.

KÖHEGYI MIHÁLY

Potkowski, Edward: Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age (XIVe—XVe s.). Warszawa, 1987. (Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego). 122 l.

Nagyjából egyidőben jelent meg Edward Potkowski könyve a *Magyar Könyvtártörténettel*, amelyben Csapodi Csaba viszonylagos részletességgel, mint a hazai könyvkultúra fénykorát mutatta be azt a kort, amelyet a lengyel szakember tárgyálul választott. A lengyel és a magyar könyvtártörténetben számos párhuzamosság van már első jegyzékszerű forrásaink is hozzávetőleg egykorúak (vö. Adam Vetulani: *Le plus ancien inventaire d'une bibliothèque polonaise*. Cracovie, 1971.) ; a most ismertetendő könyvben bemutatott korszak is a miénkéhez hasonlóan az írás és a könyv elterjedését, újfajta gyűjtemény-típusok, a bibliofília stb. megjelenését hozta. Potkowski azonban nem mondja, hogy ez volt a fénykor. Óvatosságát nyilván a megelőző korra vonatkozó források hiánya, s a következő kor dokumentumainak mássága, feltáratlansága indokolja. Az előzmények, s a könyvnyomtatás hozta változások, akárcsak vázlatoszerű felvillantásának elmaradása nem várt hiányossággal e könyvnek. E hiány persze eltörpül az erények (a módszertani következetesség, a nemzetközi összehasonlításban való megmérés, irányadó bibliográfia a nem lengyel, s részletes a lengyel szakirodalomhoz) mellett. És ha már a kötet általános értékelésével kezdtem, meg

kell említeni, hogy a nagyon hasznos, Lengyelország határainak változását mutató térkép mellett fontos lett volna egy egyházi közigazgatást ábrázoló is. E. Potkowski ugyanis nagyon is érthetően egyes káptalani gyűjtemények bemutatásakor a könyvanyag összetételét az illető káptalanhoz tartozó terület elhelyezkedésével is indokolja. Miután a kiadvány a külföldnek készült, aligha tévedek, hogy hozzám hasonlóan sokan nem tudják ezt az elhelyezkedést elképzelni.

Az első fejezetben a szerző azt a történelmi, társadalmi, kulturális hátteret mutatja be, amelyben a krakkói egyetem alapításának (1364), általában is az iskolahálózat sűrűsödésének, a prereformációs (a szerző nem használja e terminus technicust) mozgalmaknak („eretnekségek” [főleg a huszita), a kolduló-rendek elterjedése, hitviták, fordításirodalom stb.), a Lengyel-litván Uniónak (1385), részben az ennek nyomán fellendülő diplomáciai tevékenységnek, s általában a közügyek száma szaporodásának stb. következtében az írásbeliség szerepe megváltozik, kiszélesedik, s amelyet az írás technikai feltételeinek átalakulása csak meggyorsít.

A második fejezet a lengyel könyvkultúra főbb centrumai bemutatásának szentelte E. Potkowski. Rövid módszertani bevezető után részletesen tárgyalja a krakkói egyetem hatását a könyves kultúra minden ágának fejlődésére, majd néhány példát láthatunk a XV. században átlag 100–200 kötet nagyságú professzori gyűjteményekre (pl. Jan Dabrówka [megh. 1471], Andrzej Grzymala [megh. 1466]), azok tematikus összetételére. A diákok könyveiről csak néhány említés maradt fenn, ezek a 15–30 könyv birtoklását tanúsítják. Külön érdekesség, hogy a XV. század vége felé megjelennek a kölcsönzést is dokumentáló források.

A krakkói, gnienói, plocki és lwówi káptalan könyvtáráról a tárgyalt korszakból több jegyzék is fennmaradt. Ez tette lehetővé az összehasonlítást, a gazdagodás irányainak felvázolását, továbbá annak dokumentálását (egyéb források bekapcsolásával), hogy ezek a könyvtárak mennyire nyitottak voltak a szónak nem csupán szellemi értelmében: fennmaradt egy feljegyzés 1457-ből, amely 27 kötet együttes kölcsönzését tanúsítja egy világi személy által.

A parókiai könyvtárak fejlődését krakkói, gdanski, elblagi és toruńi példán láthatjuk. E 30–150 kötetnyi gyűjtemények a helyi papság igényei mellett a parókiai iskola diákjainak igényeit is ki kellett, hogy elégítsék.

Ez utóbbi szempont szerepet játszott a rendházak (melyek száma a XV. század végére elérte a 200-at) könyvtárainak kialakításában is, ám ezek-

ben az iskolai anyag mellett természetesen a „rend könyvei”, a kánonjog, szentek élete, a hitvitairódalom volt túlsúlyban.

Hazánkhoz hasonlóan a XV–XVI. század fordulóján Lengyelországban is megjelennek a világi „szakgyűjtemények”, pl. a városi könyvtárak.

A harmadik fejezetben a magángyűjtemények száma szaporodásának folyamatát, egyes nagyobb könyvtárak anyagát ismerhetjük meg. Csak egyetlen példát emelünk ki, akit E. Potkowski a „lengyel Janus Pannonius”-ként értékelt, Zbigniew Olesnicki krakkói püspököt (1423–1455). A párhuzam alapja az, hogy a krakkói püspök is inkább a könyvek tartalmát, s nem a díszes kivített becsülte meg. Líviusát Vitéz Jánostól kölcsönként példányról másoltatta, majd emendálta. A kiemelt példa nem az átlagos gyűjtőt, s gyűjteményt mutatja. A püspökök, s jelentősebb politikuskok átlag 100–200 kötetet birtokoltak, s közülük kerültek ki a bibliofilek is.

A szerző ezek után társadalmi rétegenként haladva hoz néhány példát a gyűjtemények és tulajdonosok jellemzésére.

E fejezet feltétlen kiemelendő tanulsága az, hogy a királyi család a lengyel könyvkultúra fejlődésében, a miénkhez képest elenyésző szerepet játszott.

A két utolsó részben azokról a kisebb könyvtárakról ejt szót a szerző, amelyek a közepek, illetve kisebb városokban alakultak ki, főként magánszemélyek tulajdonaként. E két fejezet tanulsága a bevezetéshez kapcsolódik vissza: a könyv társadalomtörténetében annak „demokratizálódása” ment végbe, a gyűjtemények tartalmi összetételében pedig természetesen a tulajdonos személye volt a meghatározó. Fő tendenciáiban azonban azt az európai folyamatot követi e változás, amely egyrészt a főként a szöveg épségére ügyelő humanista könyvgyűjtők, és a díszes kéziratot gyűjtők rétegének kialakulásához vezetett, másrészt egy olyan réteg megjelenéséhez, amely a korszak vallási érzülete átalakulásának megfelelően, az új műfajú művek (a Jézus- és szent életrajzok, a haláltánc, a látomásirodalom stb.) olvasóivá váltak.

MONOK ISTVÁN

Nigel Griffin: Jesuit school drama. Valencia, 1986. Research bibliographies and checklists. 12 Supplement.

A magyarországi jezsuita dráma szakirodalma öröndetesen gyarapodik, a magyar drámakutatásnak azonban ez a reneszánsza nem egyedülálló jelenség Európában, inkább az a tiszteletre méltó, hogy a szocialista országok közül a nemzeti dráma történetét kutatva, a lengyel és a magyar kutatók veszik egyelőre számba az egyes felekezeti iskolák, így a jezsuiták egykor volt színházi tevékenységét. Az európai keresztény kultúrában talán még soha nem volt egyetlen olyan nemzetek felett álló felekezeti vagy világi közösség, amely annyira egységesé tudta volna tenni Európa-szerte a papi szolgálatot vagy az iskolai oktatást, mint éppen a jezsuita rend.

Lojola Ignác és utódai ebben a kiválóan szervezett közösségben egész Európában egységes oktatási tervet dolgoztak ki, egységes retorika, dramaturgia és poétika alapján szónokoltak, léptették tanítványaikat színpadra vagy írtak és íratnak verseket.

Ezért öröndetes jelenség, hogy a magyar dráma- és irodalomtörténetnek erre a mostanában fellendülő szakterületére a nemzetközi bibliográfiai irodalom is felfigyelt, illetőleg a magyarországi kutatóknak alkalmat ad arra, hogy a magyar dráma kapcsolatait ne csak a közvetlenül szomszédos, hanem a távollabbi országok jezsuita drámaírói körében is keresse. Nigel Griffin most megjelent precíz filológiai munkáról tanúskodó, a jezsuita drámák történetéről szóló tanulmányokat feldolgozó bibliográfiája hasznos kézikönyv mindazoknak, akik ebben a tárgy körben kutatnak.

Griffin a tanulmányírók nevének betűrendjében veszi sorra az egész világ jezsuita színjátszás történetének bibliográfiáját. Minden bibliográfiai tétel, illetőleg minden tanulmány szerző a betűrend szerint csoportosítva sorszámot kap, s az illető számot ábécé szerint (pl. 204 a b c stb.) tovább bontja. A mutatóban tehát már csak

ezekre a sorszámokra kell hivatkoznia. Így külön csoportosítja azokat a tanulmányokat, amelyek a színpadról, a színpadi dekorációról, tehát a díszletezésről, a jelmezekről szólnak. Egy más csoportban a balettről, a táncról, a színpadi mozgásról külön utaló számok kaptak helyet. Majd ugyanitt külön csoportba szedik azokat a munkákat, amelyek a jezsuita Ratio Studiorum, a drámaelmélet és retorica és a színjátszás szabályait foglalják össze.

Egy külön mutató „tárgyalja” a jezsuita szerzőket, amelyben – több, még ismeretlen – magyar név is szerepel, de Kereskenyi Ádámé például nem, holott mint ismeretes, több drámája jelent meg a XVIII. század második felében.

A mutatók sorát a kollégiumok és országok indexe zárja le. Ez önmagában véve is tanulságos. Az közsímet, hogy Európában alig volt olyan ország, ahol a jezsuiták ne alapítottak volna rendházat és gimnáziumot. Az is ismeretes, hogy Amerikában is letelepedtek, így Mexikóban, Columbiában, Peruban, Equadorban, Braziliában, Argentínában, Indiában, Japánban, a Filippin-szigeteken és még több helyen.

A magyar recenziót természetesen érzékenyen érinti a Magyarország címszó alatt található nagyon kevés város. Hamarosan rá kell azonban jönnie, hogy az egykori magyar városok, mint Besztercebánya, Selmecebánya, Pozsony, Komárom, Kassa, Lőcse, Eperjes, Rozsnyó, Szokolca, Szepeskáptalan, Trencsén, Nagyszombat, Zsolna a Csehszlovákia címszó alatt keresendő, holott a jezsuiták feloszlataásáig, sőt még a következő században sem létezett Csehszlovákia, mint államalakulat. Nem kellett volna sokat gondolkoznia Griffinnak csak éppen meg kellett volna néznie, hogy az említett városok jezsuita színjátszásáról szóló tanulmányok milyen nyelven születtek. Magyar kutatók írták ezt magyarul. Azért mert például Magyarországon az első házat Nagyszombatban alapították a jezsuiták, s később ez lett a rendi központ is. Kolozsvárott ezt követően telepedtek meg Lojolai Ignác követői Magyarországon, ennek a háznak adatait viszont Romániában kell keresnünk. „Romániában” Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyvárad és Nagyszeben kivételével más városokban a jezsuiták a bibliográfia adatai szerint nem mutattak be színjátékot.

Griffin tehát egyrészt a jelenlegi határok szerint rendezte anyagát, másrésztől azonban, ha következetes, akkor már nem lenne szabad Orosz-

országról, Ukrajnáról, Észtországról, Lettországról, Litvániáról írnia. Európa országhatárai a történelem folyamán változtak, vagy a jelenlegi országhatárokat kellene a társadalomtudományi kutatás során figyelembe venni, vagy minthogy régi, XVI–XVIII. századi drámatörténeti anyagról van ebben a bibliográfiában szó a tárgyalt kor határaihoz kell anyagát igazítani. A jezsuita provinciák határai sem egyeztek az országhatárokkal, így hát a recenzió az a javaslata, hogy a tárgyalt kor, és nem a jelenlegi állapot határozza meg az anyag rendezési elvét.

Nigel Griffin munkája példás filológiai munka eredménye, a magyarul nyilván nem tudó kutató hibátlan magyar helyesírással idézi a tanulmányok címeit. S ami még jobban meglepő, ismeri a legfrissebb anyagot is. Staud Géza 1984-ben megjelent könyve az 1986-ban már napvilágot látott bibliográfiában helyet kapott. Griffin munkája a magyarországi drámakutatók számára kiváló bibliográfiai kézikönyv, hiszen a legfrissebb, s az egész világ jezsuita drámairodalmát felölelő bibliográfiai anyag a magyarországi összehasonlító drámatörténeti kutatást nagymértékben tudja segíteni.

KILIAN ISTVÁN

Wytrzens Günther: Die slavischen und Slavica betreffenden Drucke der Wiener Mechitaristen. Ein Beitrag zur Wiener Druck- und zur österreichischen Kulturgeschichte. Wien, 1985. (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte 460. Band) 337 l. 20 tábla.

Günther Wytrzens, a bécsi egyetem Szláv Filológiai Tanszékének vezetője akinek nevét egyebek mellett szakbibliográfiák sora tette ismertté jelentős művel gazdagította a szlavisztikát, a nyomda- és művelődéstörténetet: elkészítette és közreadta a bécsi mechitarista nyomda szláv eredetű és szláv vonatkozású nyomtatványainak bibliográfiáját.

Boldogemlékű Mechitár (1676–1749), Sebaste szülötte ifjú korában Aleppóban katolizált, 1701-ben alapította a róla elnevezett rendet, 1717-ben

szerzetestestvéreivel a Velence melletti San Lazzaro szigetre költözött, ottani házuk napjainkban is fennáll. A bécsi ág az 1810-es években alakult.

Mechitár két célt tűzött ki rendje elé: a katolikus vallás terjesztését az örmények között és a tudományok művelését, az utóbbi célt szolgálták és szolgálják a velencei és bécsi mechitarista nyomdák.

Wytrzens könyvének szerkezete a következő: bevezetés, a nyomtatványok leírásánál használt módszer és sorrend ismertetése, rövidítések szíglák, a felhasznált bibliográfiák jegyzéke, 360 nyomtatvány leírása nyelvek szerinti csoportosításban,¹ s ezen belül időrendben de folyamatos számozással, névmutató (forrásjegyzékkel), címmutató, tárgymutató, időrendi mutató.

A szerző már az anyaggyűjtéssel kivételes teljesítményt nyújtott: átkutatott hat bécsi állami, egyházi és intézményi könyvtárat és három levéltárt, hét másik osztrák nagykönyvtárt, valamint a Szerb Nemzeti Könyvtárt, levelezés útján szerzett adatokat szovjet, jugoszláv és lengyel könyvtáraktól, magánszemélyektől, s végezetül komoly magángyűjteményt szerzett mechitarista slavicák xeroxmásolataiból.² Gyűjtése felöleli a könyveket, hírlapokat, folyóiratokat, tankönyveket, kalendáriumokat, alkalmi kiadványokat, valamint az egylevelesek. Több esetben a nemzeti bibliográfiák hiányait sikerült pótolnia.

A nyomtatványok leírásának skémája a következő: sorszám, lelőhely, jelzet, megjelenés éve, formátum, írás(ok), nyelv(ek), impresszum helye, kötés, szerző, cím-alcím, a cím német fordítása, hivatkozás a megfelelő nemzeti bibliográfiára, egyéb adatok. Valamennyi leírás mintaszerű; az egyéb adatok rubrikája azonban valóságos kincseshánya a szlavisták, irodalom- és művelődéstörténészek, illetve a monarchia nemzetiségi viszonyait kutatók számára. Egy könyvis-

meretetés keretein belül nem lehet teljes képet adni arról: milyen áttekintéssel, tudással nyújt a szerző képet a nyomtatványok formai és tartalmi jegyeiről, korabeli és későbbi jelentőségéről, összefüggéseikről a birodalom és Európa szellemi mozgalmival.

A teljesség igénye nélkül felsorolom a leggyakrabban előforduló egyéb adatokat. Ezek a következők: tartalomismertetés a hírlapok és folyóiratok esetében részleges repertorizálással-, illusztrációk (téma és kivitelezési technika), ajánlások, cenzori engedélyek, mottók (a bibliai, illetve szépirodalmi szövegek azonosításával), kézírások margináliák, possessori és sorközi bejegyzések, dedikációk, magánosok és testületek bélyegzőnyomatai, exlibrisek, ritkaság és unicum jelleg, szövegmutatványok nyelvi elemzéshez, versek incipitjei, explicitjei, korabeli recenziók, függeléként kinyomtatott hirdetések, többszínnyomás, újranyomás, kották, a szépirodalmi művek jelentősége a nemzeti irodalmakban, előfizetők névsorai (ez a rovat rendkívül tanulságos magyarországi adataival!).

A kötetben a múlt század nemzeti újjászületési mozgalmi, a népek tavasza, az első világháború, valamint a kialakuló és felvirágzó szlavisztika, a szláv irodalmak korabeli természetének tekintélyes hányada nyert ismertetést egy nyomda kiadványainak tükrében. A legtöbb művel szereplő szerzők: Karadžić, Obradović, Tekelija, Njegos, Daničić, Miklosich, Kopitar, Kollár, Hurban, Hodža, s a sort még lehetne folytatni.

A bibliográfiában több érdekes és tanulságos magyar és magyar vonatkozású adat található, elsősorban a szerb, a ruszin és a szlovák részben; így pl. az 1848-1849. évi forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos nyomtatvány (74.), magyar nyelvtanok a nemzetiségi számára (265.), a pest-budai árvíz leírása (266.), brosúra a kiegyezés utáni vasútépítkezéstről (348.) stb.

A nevelés- és egyháztörténészeket érdekelhetik a tankönyvek és a vitairatok, hitbuzgalmi kiadványok. A szerző a névmutatóban *valamennyi*, a főszövegben megemlített személyéletrajzi adatait, hovatartozását közli, így a regiszter magában is adattárként szolgál. A mechitarista slavicáknak a történeti Magyarországon komoly forgalma, keletősége volt, a mai határokon belül is szép számmal bukkannak fel, a kötet ezért is érdeklődésre tarthat számot. A könyv nyomdai

¹ 1-7: többnyelvű, 8-16: egyházi szláv, 17-28: bolgár, 29-124: szerb, 125-162: horvát, 163a-166: szlovén, 167-210: cseh, 211-235: szlovák, 236-264a: lengyel, 265-303: ruszin és ukrán, 304-311a: orosz, 312-360: nem szláv nyelven írt szerzői és tartalmi slavicák.

² Adatsorában mindig közli az eredeti példány lelőhelyét és jelzetét!

kiállítására megfelelő bár ez bizonyos betűk és a felülírt jelek miatt nagy munkát igényelhetett.

Wytrzens bevezetőjében azt a célt jelölte meg, hogy egy megírandó „összössztrák” művelődéstörténethez egy mozaikkövet adjon. Műve elolvasása után biztosan mondhatjuk: sokkal többet tett ennél, bibliográfiája sokáig lesz fontos kézikönyvünk!

ÓJTOZI ESZTER

Annelise Schmitt: Deutsche Exlibris. Eine kleine Geschichte von den Ursprüngen bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts. Leipzig, 1986, Koehler Amelang Verl. 189 l.

Az évszázados hagyományokkal rendelkező német exlibris történetének újabb kismonográfiaját jelentette meg nemrégiben a lipcsei Koehler-Amelang kiadó. Annelise Schmitt, aki az utóbbi évtizedben kisgrafikai tanulmányokat írt, most arra vállalkozott, hogy önálló kötetbe gyűjtse össze a szakirodalomban állandóan hivatkozott exlibris művészek legrégebbi, zömében leírásban ismertett, de ritkaságuknál, kevés fennmaradt példányuknál fogva együtt még nem közölt darabjait.

A könyv első és egyben legterjedelmesebb része 144 régi és újabb exlibris színes képét tartalmazza; a második részben a szerző a német exlibris történetét vázolja fel a kezdetektől a 20. század első évtizedjeiig; ezt követi a bemutatott lapok részletes leírása, majd háromféle (a művészek, a készített tulajdonosok és motívum) mutató zárja a kötetet. Érdeme, hogy az összeállító a legnagyobb magán- (Leiningen-Westerburg, Zur Westen, Warnecke, Seyler) és közgyűjtemények (British Museum, Deutsche Staatsbibliothek Berlin, Bibliothek des Börsenvereins) anyagából úgy válogatta ki a bemutatandó lapokat, hogy azok a lehető legszélesebben fogják át a német exlibris fejlődési szakaszait, motívumait, művészeit, grafikai eljárásait és típusait. Így képviselve van az univerzális exlibris (67, 68), a donátor exlibris (61), a portré exlibris (68), a női exlibris (89, 106, 121, 123, 125, 137), sőt a 19. századi Németországban igen elterjedt exlibrist utánozó ún. könyvjegyzőszignet (62) is. Ugyancsak e században volt jellemző az exlibris-bélyegzők alkalmazása, melynek használata éppen attól fosztotta meg az

exlibrist, ami annak lényege: művészi szépségétől, a tulajdonos személyiségének kifejezésétől. E követésre nem méltó, jellegtelen fajtát is megtaláljuk a kötetben (63), mely nagy hangsúlyt fektet a régi anyag bemutatására. Érthető ez, hiszen a szerző maga is a régi könyvek és kéziratok jeles kutatója, s e tárgyban több kézikönyv értékű munkáját forgatják magyar könyvtárosaink. Régi könyvekkel kapcsolatos kutatásai során vehette számba az exlibriseket, s bizonyára nem véletlen, hogy a 15-16. századi anyag mindegyik olyan lapját közli, amely valamilyen szempontból előrelépést, változást hozott az exlibris történetében. Az első két lap 1480-ból való: az egyik Brandenburgi Hildebrandé, a másik Hans Igléré. Mint ismeretes, a 15. században Németalföldön születtek meg azok az egyházi rendeletek, melyek kimondták, hogy a könyvvel megajándékozott kolostor kötelessége az ajándékozó nevének megörökítése a könyvben. Egy ilyen 1454-es rendeletnek köszönhető, hogy az imént említett két fametszetes és színes exlibris fennmaradt. Nemcsak a német anyagban, de világviszonylatban is a legrégebbiként számon tartott exlibrisek ezek. (A kötet külső címlapján is a Hans Iglér lap látható.) Ilyen, kézzel színezett fametszetes exlibrist a magyar anyagban még nem találtak. Albrecht Dürer magyarországi kapcsolatait, tevékenységét a szakirodalom már feltárta, exlibris munkásságáról azonban kevés szó esik. Pedig Lucas Cranach, Barthel Beham, Jost Amman, Hans Sebald Beham, Hans Siebmacher mellett korának kiváló fametszetes exlibriseit készítette. A napjainkra fennmaradt mintegy 20 exlibrise közül Willibald Pirckheimer számára metszett a legismertebb, s ezt a 16. századi lapot a kutatás úgy tartja számon, mint az exlibris-készítés mintaképét. Ez és a fentebb említett német alkotók jelentős munkái megtalálhatók e kötetben. E századból magyar vonatkozásai miatt — külön kell szólunk a Dürer iskola ismert testvérpárjáról: Barthel és Hans Sebald Behamról. Feltételezhetően valamelyikük metszette a 16. századi legelső magyar címeres exlibrist Werbőczy István (1460—1542) számára. Ennek egyetlen ismert példányát nem Magyarországon, hanem a bécsi Albertinában őrzik. A 17-19. századi anyag jól tükrözi a német exlibris fejlődését. A heraldikus ábrázolásmód — az angolhoz hasonlóan — Németországban fennmaradt egészen a 20. század első

feléig. Szigorúan ragaszkodtak a címeres, majd stilizált címeres exlibrisek készítéséhez, alkalmazásához. E lapok között találjuk meg azt az exlibrist is, amit 1767-ben Goethe készített Kat-chen Schönkopf számára.

Míg a 20. századi stílusirányzatok, új művésze-ti- és életfelfogások, a Ruskin Morris-i elvek a magyar exlibris kultúrát részben szétzilálták, a németeknél a formabontás nem jelentett vissza-esést. Otto Hupp, Emil Orlik, Oscar Graf, Mathilde Ade, Josef Sattler, Otto Eckmann itt közzétett exlibrisei is bizonyítják ezt. 1913-ban valamennyi-en részt vettek a budapesti exlibris vilákiállításá-son, amelyet a Szent György Céh rendezett. Közülük Franz von Bayrost, az osztrák szecesszió közismert és a magyarországra nagy hatással lévő művészét emeljük ki. E kötetben csak egyetlen exlibrise található (117), azonban ez is jól szemlélteti azt a rá jellemző erotikus stílust, mely valószínűleg közrejátszott abban, hogy 1913-ban ugyancsak a Szent György Céh által rendezett önálló budapesti exlibris kiállítását néhány nappal a megnyitó után betiltották.

Végezetül elmondhatjuk, hogy Annelise Schmitt szép kiállítású, alapos ismeretekkel megírt könyve szervesen beleillik abba a vonulatba, melynek gyökerei Walter Zur Westen és Leinin-gen-Westerburg munkásságáig nyúlik vissza. A német szakkutatás ismét gyarapodott egy kiváló művel, mi pedig eltöprenkedhetünk azon, hogy mi az oka, hogy *A Gyűjtemény* 1913-as exlibris különszáma óta Magyarországon önálló, igényes monográfia Cs. Horváth Hilda válogatását kivéve nem jelent meg. Annelise Schmittől példát vehetnénk annál is inkább, mert a híres Soó, Arady, Galambos és más gyűjtemények kitűnő alapot nyújthatnak egy szép magyar kötet megjelentetéséhez.

PAJOR ENIKŐ

Verzeichnis der Zeitungen im Stadtarchiv Schwelm, erstellt von Wolfgang FENNER. Schwelm 1987. Hg.: Stadtarchiv/Kulturamt der Stadt Schwelm. lapszámozás nélkül. **Der „Kulturkampf“ in einer protestantischen Stadt Westfalens**, Zum Geburtstag des Schwelmer Lehrers, Historikers und Publizisten Wilhelm Tobien. Eine Quellensammlung, zusammengestellt, eingeleitet von Wolfgang FENNER. Schwelm 1987. Stadtarchiv/Kulturamt

der Stadt Schwelm, 85 lap. (Quellen und Untersu- chungen zur Geschichte der Stadt Schwelm; Heft 3, 4.)

A nálunk is, az NSZK-ban is öröndetesen fellendülő helytörténeti kutatások két szép doku- mentumát tarthatjuk kezünkben. Mindkét kötet nem pusztán hozzájárulás egy, a történelemben viszonylag keveset emlegetett, de fejlődésével sok tekintetben modellül állítható városka histori- kumához, hanem a szintén öröndetesen fellendülő „mindennapi élet”-kutatások példájául is szolgál- hat. Hiszen a látványosan alakuló, a nagy egyé- niségek munkálkodásában tetet öltö, széles terü- letet átfogó kulturális tendenciák mellett igen érdekes lehet e nagy tendenciák mögött megbúvó, e nagy tendenciákkal távolról érintkező mozgások, reagálások elemzése, amelyből egy-egy kisebb tájegység, falu, város, település életrajza, érdeklődése, művelődése bontakozhat ki. Egy-egy falusi vagy városi könyvtár épülése, használóinak „katalogizálása” a mindennapi élet kultúrájára világíthat rá, mint ahogy egy-egy, a vidéki lapok- ban lezajlott polémia során (például a XIX. vagy a XX. században) azok az erők mérkőznek, akik a választások során a maguk szerény módján az országos politikát is befolyásolhatják. A Wolfgang Fenner által sajtó alá rendezett két kötet nyilván- valóan a helytörténeti kutatások szolgálatában áll, ám a sajtó alá rendezés módja, a kötetek tanulsága túlmutat a regionális jelentőségen. Ugyanis az újsággjegyzék valójában a kulturális életrajzra céloz, egy olyan városéra, amelyben már 1788-ban volt Lesegesellschaft (tudjuk, hogy ezek segítették a társadalmi nyilvánosság szerke- zetváltását), a XVIII. század végétől vannak adatok nyomdászati törekvésekre, 1823-ban meg- jelent *Hermann* címen egy folyóirat, 1834-ben jelent meg és 1848-ig állt fön- a *Wochenblatt für den Land- und Stadtgerichtsbezirk Schwelm*, a *Schwel- mer Zeitung* 1864-ben indult, és 1945-ig létezett, majd 1949–1980 között, míg a *Schwelmer Gemein- deblatt* című hetilap 1858–1941 között. Tudunk az 1897–1927, majd 1929–1930. között kiadott *Schwelmer Tageblatt*ról, míg a legújabb alapítású *Schwelmer Stadt-Anzeiger* 1981–86 között talál- ható meg a könyvtárban. A kötet 180 tételben a könyvtár teljes újságállományát regisztrálja, kövérített betűvel kiemelve a címet, majd az összes címváltozatot feltüntetve, a címváltozást ismét

más betűtípussal jelezve, illetve külön érzékeltetve, hogy mi található meg a könyvtár állományában. A szakirodalmi utalás sosem marad el. Természetesen csak azokról a lapokról készült ilyen részletes leírás, amelyeknek viszonylagos teljes évfolyamai meglehetősen a schwelmi Stadtarchiv könyvtárában, minden más esetben a fontosabb adatok után csak a meglévő számokat tünteti föl a szerkesztő. A jó bevezető ügyes és érdekes schwelmi sajtó- és nyomdatörténetet ad.

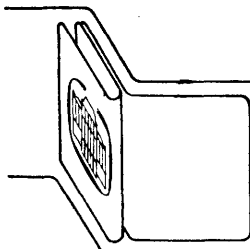
A másik kötet egy schwelmi nevezetesség működésének egy szeletét mutatja be, az 1837-1911 között élt gimnáziumi igazgató, városi díszpolgár küzdelmes pályáját, és ezen keresztül a XIX. századi, egységesülő Németország liberális és konzervatív nézeteinek harcát. A kötet valójában újságkivágatok, a „kulturális harc” dokumen-

tumait tartalmazó cikkek, illetve egy Tobien-színmű másolatát adja, miközben a sajtó alá rendező a bevezető tanulmányban fölvezetja Tobien pályáját, és az egyes cikkmásolatok között magyarázatával megvilágítja az események rugóit. A kitűnő minőségű másolatok és a kiadvány finom papírja külön is említést érdemelnek, bizonyítván a helyi erők áldozatkészségét, amely színre lép, ha önismeretről van szó. Az irodalomjegyzék feltünteteti a schwelmi Stadtarchivban található Tobien-művek jegyzékét, valamint az ezzel összefüggő levéltári anyagot, továbbá az egyébként használt szakirodalmat. Mindkét kötet gondos gyűjtőmunkáról, a bibliográfus alaposságáról tanúskodik.

FRIED ISTVÁN

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója.
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte. Felelős vezető: Hazai György
Budapest, 1989. Nyomdai táskaszám: 17667
Felelős szerkesztő: Kókay György
Műszaki szerkesztő: Sándor István
Megjelent: 10,15 (A/5 ív) terjedelemben
HU ISSN 0025 0171

A FAMULUS A TUDOMÁNYOKBAN MUNKÁLKODÓK SEGÍTŐJE

A **famulus**

AKADÉMIAI KÖNYVESBOLT
1052 Budapest, V. Gerlóczy u. 7.
Tel.: 188-633

CSÖKKENTETT ÁRON ÁRUSÍTJA

az AKADÉMIAI KIADÓ
és más könyvkiadók
régebben megjelent könyveit.

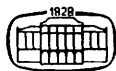
A tudományok minden területéről található szakkönyvek a könyvesbolt készletében. A felsőoktatásban tankönyvként használt kiadványok, a tudományos kutatásban nélkülözhetetlen monográfiák és kézikönyvek, valamint tudományos folyóiratok régebbi számai gazdagítják a választékot.

Keresőlistákat, megrendeléseket elfogadnak egyéni és közületi vásárlóktól, postai, utánvétes szállításra is.

(A közületi vásárlók átutalással is fizethetnek.)

Tudományos kiadványok kedvezményes áron:

A FAMULUS
A TAKARÉKOS, TUDNI VÁGYÓ OLVASÓK KÖNYVESBOLTJA

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

J. SOLTÉSZ KATALIN

ARANY JÁNOS VERSELÉSE

Opus Irodalomtörténeti tanulmányok 9.

A monográfia nagy nemzeti klasszikusunk verstechnikájának részletes elemzésével egyúttal a magyar verselés klasszikus normáinak kérdését is megvilágítja. A feldolgozott anyag között van Arany János valamennyi fennmaradt verses műve, a töredékekkel, kétes hitelűekkel és fordításokkal együtt. A könyv felépítése a versszöveg vizuális befogadására alapozódik: első fejezete a „látható versformá”-val, az írásképpel foglalkozik, ezt követi a strófaszerkezetek és rímképletek vizsgálata, majd a prozódia és ritmika, a rím, a járulékos versdíszek és alakzatok (alliteráció, refrén stb.) fejezete. A versformák áttekintése a hagyományos felosztásra épül: magyaros versformák, időmértékes versformák, szabadversek, kombinált és keverék versformák.

A kötet függelékében — a szerző Babits Mihály költői nyelve c. könyvéhez hasonlóan — a tárgyalt költői életmű valamennyi versformájának táblázata található; a táblázat az egyes versek formájának, verselési sajátosságainak meghatározására is alkalmas.

345 oldal — 14 × 21 cm — Fűzve 58,— Ft

ISBN 963 05 4027 4

TARTALOM

<i>Borsa Gedeon</i> : Hess nyomtatványainak papírja és kötése	1
<i>V. Ecsedy Judit</i> : Szenci Kertész Ábrahám és ismeretlen nyomtatványai	20
<i>Balogh Mihály</i> : Lappangó 1848-as kisnyomtatványok egy iskolai könyvtárban	48
<i>V. Windisch Éva</i> : Az újkori hungarikum kézirat-kataszter (HKK) munkálatairól	61

KÖZLEMÉNYEK

<i>Karácsonyi Béla—Monok István—Ótvös Péter</i> : Sylvester János saját kezű számlája 1544-ből ..	71
<i>Földesi Ferenc</i> : Adalék a „Debreceni Biblia” történetéhez	72
<i>Riczl Etelka</i> : Jankovich János versgyűjteménye (1788—1793)	75
<i>Enyedi Sándor</i> : Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság történetéhez II.	86
<i>Fried István</i> : „Slavica” a magyarországi német nyelvű sajtóban a reformkorban	94

SZEMLE

Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa. Bp. 1984. (<i>Németh S. Katalin</i>)	101
A Szüry-gyűjtemény katalógusa. Bp. 1987. (<i>V. Ecsedy Judit</i>)	101
Tótfalusi Kis Miklós. Debrecen, 1985. (<i>Monok István</i>)	103
Barlay Ö. Szabolcs: „Romon virág”. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. (<i>Balázs János</i>)	104
Adalékok a 16—20. századi magyar művelődés történetéhez. Bp. 1987. (<i>Varga Imre</i>)	106
Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	107
Potkowski, Edward: Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age. Warszawa, 1987. (<i>Monok István</i>)	108
Griffin, Nigel: Jesuit school drama. Valencia, 1986. (<i>Kilián István</i>)	109
Wytrzens, Günther: Die slavischen und Slavica betreffenden Drucke der Wiener Mechitaristen, Wien, 1985. (<i>Ojtozi Eszter</i>)	110
Schmitt, Annelise: Deutsche Exlibris. Leipzig, 1986. (<i>Pajor Enikő</i>)	112
Verzeichnis der Zeitungen im Stadtarchiv Schwelm. Schwelm, 1987. (<i>Fried István</i>)	113

Ára: 48,— Ft

Előfizetés egy évre: 192,— Ft

SOMMAIRE

<i>Borsa, Gedeon</i> : Papier et reliure des imprimés des Hess	1
<i>V. Ecsedy, Judit</i> : Ábrahám Szenci Kertész et ses publications inconnues	20
<i>Balogh, Mihály</i> : Imprimés de petit format de 1848 découverts dans une bibliothèque scolaire ..	48
<i>V. Windisch, Éva</i> : Travaux du cadastre des manuscrits „Hungarica” de l'époque moderne ...	61

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Karácsonyi, Béla—Monok, István—Ótvös, Péter</i> : Une facture écrite à la main par János Sylvester en 1544	71
<i>Földesi, Ferenc</i> : Contribution à l'histoire de la „Bible de Debrecen”	72
<i>Riczl Etelka</i> : Le recueil de poèmes de János Jankovics (1788—1793)	75
<i>Enyedi, Sándor</i> : Sur l'histoire de la Société Transylvaine pour la Culture de la Langue Hongroise II.	86
<i>Fried István</i> : „Slavica” dans la presse allemande de Hongrie à l'époque des réformes	94

REVUE

Szelestei, N. László: Catalogue du legs manuscrit de Mátyás Bél. Bp. 1984 (<i>Katalin Németh S</i>). Catalogue de la collection Szüry. Bp. 1987. (<i>Judit V. Ecsedy</i>)	101
Tótfalusi Kis, Miklós. Debrecen, 1986. (<i>István Monok</i>)	103
Barlay, Ö. Szabolcs: „Romon virág”. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról („Fleurs sur les ruines”. Chapitres sur la renaissance après Mohács). Bp. 1986. (<i>János Balázs</i>)	104
Adalékok a 16—20. századi magyar művelődés történetéhez (Contribution à l'histoire de la culture hongroise aux 16—20 ^{es} siècles.) Bp. 1987. (<i>Imre Varga</i>)	106
Dedinszky, Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán (Le chemin des lettres slovaques à Békéscsaba). Békéscsaba, 1987. (<i>Mihály Kőhegyi</i>)	107
Potkowski, Edward: Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age. Warszawa, 1987. (<i>István Monok</i>)	108
Griffin, Nigel: Jesuit school drama. Valencia, 1986. (<i>István Kilián</i>)	109
Wytrzens, Günther: Die slavischen und Slavica betreffenden Drucke der Wiener Mechitaristen. Wien, 1985. (<i>Eszter Ojtozi</i>)	110
Schmitt Annelise: Deutsche Exlibris. Leipzig, 1986. (<i>Enikő Pajor</i>)	112
Verzeichnis der Zeitungen im Stadtarchiv Schwelm. Schwelm, 1987. (<i>István Fried</i>)	113